

GARA LÁSZLÓ PÁRIZSI LEVELESLÁDÁJÁBÓL

Gara Lászlót (1904–1966) *A nyugati magyar irodalom 1945 után* című irodalomtörténet¹ a következő szavakkal mutatja be: „a magyar irodalom népszerűsítésének, a külfölddel való megismertetésének egyik legáldozatosabb munkatársa volt.” Szabolcsi Miklóst idézve, a szerzők így folytatják: „valóságos 'Gara-legenda' alakult ki körülötte már életében és halála után is sokan korlátlan lehetőségekkel bíró irodalmi vezérnek tartották – s ezért tartottak tőle vagy tisztelték.”

A jelen írás ezt a legendát kívánja megvizsgálni, azt keresve, mi volt a közvetlen oka ennek a tiszteletnek, illetve tartózkodásnak. Ugyanakkor hézagpótló jellege is van, hiszen Gara személyét és működését valószínűleg vajmi kevesen ismerik ma Magyarországon. De az írás legfőbb indítéka az, hogy a Garához intézett levelek értékes és megrázó dokumentumok; jelentős vonásokkal járulnak hozzá az 1956 utáni magyar irodalom összképének megrajzolásához.

Mielőtt az anyag ismertetésére térnék, röviden fel kell vázolnom Gara László életpályáját. 1904-ben született Budapesten. A Lónyay utcai Református Gimnáziumban egy osztályba járt Cs. Szabó Lászlóval, aki 1962-ben az előszót írta ahhoz a francia nyelvű antológiához, amelyet Gara László szerkesztett, s amely a mai napig legteljesebb idegen nyelvű gyűjteménye a magyar költészetnek.² A fehérterror idején virágkereskedő apja csődbe kerül s véget vet életének. Mivel a *numerus clausus* őt is érinti, a húszas évek elején Párizsban telepedik le, ahol örök barátságot köt Illyés Gyulával. Kötetre menő levelezésük külön tanulmányt kívánna. Az sem véletlen, hogy 1963-ban fordításkötetet szerkeszt Illyés tiszteletére (*Hommage à Gyula Illyés*); 1966-ban reprezentatív válogatást tesz közzé a híres költő-kiadó, Pierre Seghers sorozatában. Ezt megelőzően, 1965-ben *Az ismeretlen Illyés* címmel könyve jelenik meg Washingtonban, s ez a mű egyben hatyúdala is.

Természetesen Illyésen kívül számos más magyar író francia tolmácsolására is vállalkozik: Kassák tiszteletének is szentel egy kötetet; a prózaírók közül Kosztolányi, Márai, Móricz, Molnár Ferenc, Déry Tibor, Németh László, Tamási Áron, Jókai, Mérai Tibor írásait, Faludy György internálótábori naplójának fordítását jelenteti meg 1965-ben. (Jegyezzük meg, hogy a magyar eredeti csak 1989-ben jelenhetett meg *Pokolbéli víg napjaim* címmel.) Az 1966-ban még Székely Boldizsár néven publikáló Karátson Endre a Magyar Műhely 1966. június 15-i számában megjelent nekrológjából azt is megtudjuk, hogy a francia Nemzeti Könyvtárban nagy számú tétel kapcsán olvasható Gara neve,

¹ BÉLÁDI Miklós, POMOGÁTS Béla és RÓNAY László munkája, Bp., Gondolat, 1986, 160–161.

² *Anthologie de la poésie hongroise du XIIe siècle à nos jours*, Paris, Seuil, 1962.

mivel ő volt Karl May fordítója. A cikkből az is kiderül, hogy Gara arra is büszke volt, „hogy Hitlert ő fordította először franciára – egy náciellenes pamflet céljaira”.

A levelekre térve, a cikkem alapjául szolgáló szövegeket Gara lánya, Claire Meljac hagyományozta a párizsi Egyetemközi Magyar Tanulmányi Központra. Technikai és egyéb okokból jelenleg kevés remény van az anyag kiadására, s ez csak jobban ösztönöz, hogy létezésükre ezúton felhívjam a figyelmet.

Az anyagban csak a Garához írt levelek találhatók meg, saját válaszai, illetve kezdeményező írásai sajnos valószínűleg örökre megsemmisültek. De a szerzők listája így is lenyűgöző. A következő nevek szerepelnek rajta: Aczél Tamás, Aragon, a festő és grafikus Bálint Endre, Bikich Gábor, Alain Bosquet, Cocteau, Jean Cassou,³ Paul Chaulot,⁴ Csokits János, Déry Tibor, a magyar származású karikaturista, Jean Effel, Pierre Emmanuel, Luc Estang, Faludy György és Zsuzsa, Faragó László, Fenyő László, Lucien Feuillade, Jean Follain, André Frénaud, Füst Milán, François Gachot,⁵ Jean Grosjean, Guillevic, Gyergyai Albert, Határ Győző, Hatvany Bertalan, Háy Gyula, Hegedüs Géza, Horváth Béla, Hubay Miklós, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Pierre-Jean Jouve, Károlyi Amy, Kassák Lajos, Képes Géza, Kerényi Károly, Kéthly Anna, Kibédi Varga Áron, Komlós Aladár, Kormos István, Michel Leiris, Lengyel Menyhért, Mándy Iván, Márai Sándor, Gabriel Marcel, Megyeri Sári, Mészöly Dezső, Mészöly Miklós, Nemes Nagy Ágnes, Németh László, Ottlik Géza, Örkény István, Pilinszky János, Rab Gusztáv, Rába György, Rónay György, Jean Rousselot, Claude Roy, Pierre Seghers, Sinkó Ervin, Somlyó György, Cs. Szabó László, Szabó Lőrinc, Szávai Nándor, Szigeti József hegedűművész, Vargyas Lajos, Vas István, Vercors, Vidor Miklós, Weöres Sándor, Zilahy Lajos.

A levelek a következő témakörökhöz kapcsolódnak: a készülő antológia és egyéb fordítástervek (ajánlatok); meghívólevél-kérelmek; az üldözött (bebörtönzött) magyar írók megsegítése.

Nézzünk minden csoportból néhány példát!

A tervezett antológia, vagyis az a perspektíva, hogy egyesek francia közönség elé kerülhetnek, természetesen számos költőt írásra készítetett. A legjellemzőbb, hogy ne mondjuk: talán legmulatságosabb példa Zilahyé, aki egy luxushotel elegáns levélpapírján küldi el Garának a *Halálos tavasz* keringőjének szövegét, hogy „váratlanul rohant reánk”, meg „ez lett a veszünk” s „oltsd el hamar...” A szöveg nem jelent meg az antológiában.

Ellenpéldaként viszont meg kell említeni Márai Sándor esetét. Az antológia szerkesztői engedélyt kértek tőle a híres *Halotti beszéd* lefordítására és közlésére, de Márai ezt egy 1962. január 19-én New Yorkban keltezett levélben visszautasította. Kivételes igényességről, szigorú önkritikáról tanúskodó szavakkal versét „rigmusos káromkodás”-nak nevezi, és így folytatja: „a versezetet aztán sokfelé lenyomtatták, lefordították több

³ Műkritikus és művészettörténész, hosszú éveken át a Musée d'Art moderne igazgatója.

⁴ Főleg a régi szövegek, így például a *Psalmus hungaricus* átköltését vállalta.

⁵ Író, kultúrdiplomata. Zrínyi, Berzsenyi, Vörösmarty, Babits, Kosztolányi, Karinthy Frigyes, Füst Milán, Radnóti ihletett fordítója; hosszú időt töltött hazánkban, nyelvünket is megtanulta; terjedelmes, szinte tanulmányzámba menő levelei, ha sikerülne kiadni őket, a fordításelmélet és a kontrasztív nyelvészet jelentős dokumentumai lehetnének.

nyelvre, egy időben még a kommunisták is kinyomtatták, sőt rádiójukban elmondatták, visszájára forgatva az értelmét, mintha nem ők volnának első személyben okozói annak, hogy a vers írója mindezt rímbe szedte, hanem a csalódás, amely a vándort Nyugaton érte stb. [...] De ez a vers nem alkalmas arra, hogy egy anthológiában, amely a magyar költészet válogatott költeményeit mutatja be a külföldi olvasónak, francia nyelven: akár bevezető, akár sereghajtó legyen. [...]

A költő az irodalom különös hierarchiájában magas rangot visel. Ő a Fejedelem: amikor megszólal, csend lesz a zsvajgó Parnasszuson. [...] Írtam verseket, de soha sem voltam »költő« abban az értelemben, ahogy ezt minden korban értelmezték: tehát »vallásos« értelemben. [...] Nem kívánok [...] versanthológiában semmiféle verssel szerepelni, mert ez nem lenne méltó azokhoz a költőkhöz, akik valóságosan képviselik a magyar lírát – s talán hozzám sem, ha alkalmi iparkodással hozzátörleszkednék az ő műveikhez.”

Gara László nemcsak az antológia szerkesztését vállalta, hanem egy magyar irodalmat propagáló „irodalmi ügynökség” irányításának szerepét is. Egyébként az antológiával kapcsolatban a szerkesztés szó nem meríti ki a teljes valóságot. Bonyolult szervezőmunkára volt szükség. Ellentétben a magyar fordítási gyakorlattal, amely abban áll, hogy többé-kevésbé biztos nyelvtudású, vérbeli írók/költők nyúlnak az idegen szövegekhez, tehát a nyersfordítást csak alkalmoszerű mankónak használják, a magyar versek áttünetéséhez először jól képzett nyersfordító-gárdát kellett megszervezni, aztán megkeresni, meggyőzni azt a francia költőt, aki legalkalmasabbnak mutatkozott az illető szöveg művészi tolmácsolására.

A műfordítás szerelmi viszonyhoz hasonlít leginkább, s ez nehezen képzelhető el egy harmadik személy bevonásával. Márpedig a „Gara-módszer” ezt követelte meg, hisz magyarul tudó, rangos irodalmár csak elvétve akad idegenben. A magyar nyelv tanulása csak 1956 következtében lett többé-kevésbé divatos Franciaországban, és csak az elmúlt tíz-tizenöt év folyamán alakult ki megfelelő számú és minőségű fordítógárda, s az is csak a prózába meri igazán belevágni a fejszéjét. És még arról nem is beszéltem, hogy a puszta „tartalmi hűség” irodalmi szövegek esetében nem elegendő, némi formai hűség is szükségeltetik: a képek, a szerkezetek, a ritmus, a szöveg zenéjének minél tökéletesebb érzékeltetése.

Ennek a célnak az elérése, megközelítése rendkívüli türelmet és csökönyösséget követelt meg Garától. Jean Rousselot, *Az ember tragédiája* áttünetője,⁶ bevezetőjében beszámol arról, hogy milyen ádáz közelharc folyt le közte és Gara között a két nyelv követelményét egyaránt figyelembe vevő szöveg érdekében, s hogy mindez „dühöngéssel határos madáchi szenvedélyt” váltott ki mindkettejükben.

Gara közvetítő szerepének számos fordítás megjelenése köszönhető, így például Füst Milán *Feleségem történetének* francia változata is (Berki Erzsébet kiváló munkája). Egy 1958. július 25-én keltezett levélben Füst a következőképpen reagál:

⁶ Bp., Corvina, 1966.

Lacika, hallgass ide!

Tizenhetedikén lettem hetven éves és Te, képzeld, elfelejtettél nekem gratulálni. De jól tetted, mert már majd meggebedek a gratulációtól. Könyvemből egy példányt megküldött Gallimard, a többi nem kaptam meg. [...] Berkiék remek munkát végeztek. [...]

Azt mondod, hogy nagy író vagyok – lehet, lehet, csak épp a seggem fáj, meg a hátam, járni már nem tudok és félig vak vagyok. Remek, remek! Viszont, amíg mindevel rendben voltam, akkor még senki se mondta, hogy nagy író vagyok. Akkor viszont azt hittem, hogy óhatatlanul erre van szükségem. Hát így változik Lacikám az élet mindaddig, míg az atom-cécó ki nem hullatja fogainkat. S ahogy a magyar ember mondja, akkor elme-hetünk zabot hegyezni.

Figyelj ide! Csókollak sokszot [sic!] és elküldtem Neked most megjelent könyvem egy részét, fogadd szívesen és írd majd meg okvetlenül, mint vélekedel róluk.

Barátod: F. M.

Ebbe a kategóriába tartozik Pilinszky János egy október 9-én (valószínűleg 1962-ben) keltezett levele is, amelyben megköszöni *Trapéz és korlát* című versének fordítását, s felajánlja *Rekviem* című forgatókönyvét, megjegyezvén, hogy „filmdramaturgiánk véleménye szerint az ilyen szabású filmet csak a franciák vagy lengyelek tudnák megcsinálni”. Kassák Lajos 1962. augusztus 5-én francia levélben köszöni meg az antológiát a Seuil kiadó igazgatójának, arra kérve, hogy adja át köszönetét francia tolmácsolójának.

Megható Örkény István 1966. január 11-én datált ajánlkozása: „Rossz menedzsere vagyok magamnak. [...] Itthon én az irodalmi folyóiratokban már elég sűrűn szerepelhetek, de kötetem, tíz éves csönd után, csak ez év végén jelenik meg. Gondolhatja, hogy milyen sokat jelentene, ha idegen nyelven, még hozzá franciául, nyomdafestéket látna tőlem valami [...] e levelet csak azért írtam, mert előállt az a szerencsés csillag-állás, hogy egy viszonylag jól sikerült frásom épp az ön kezébe került.”⁷

Weöres Sándor jellegzetes ákombákamai is több ízben feltűnnek a Garához címzett levelek között; például 1961. november 30-i keltezéssel:

Kedves Kollégám,

közös barátunk, Ottlik Géza említette, hogy esetleges francia fordítás végett küldjek lírai prózákat. Elnézést kérek, hogy ilyen sok, egész kazalnyi szöveget küldök, de úgy gondolom, a sokból könnyebb kiválasztani az egy-két megfelelőt. [...]

Küldök néhány szabadverset is. [...] Kötött verseket is küldök; ha ezek közül valamelyikre esnék a választás, bármelyik fordítható akár szabad sorokban, akár próza-tömbökben, mert a tartalmi elem dominál bennük és külső formájuk lényegtelen.”

Nem is kell hangsúlyozni, mennyire fontosak ezek a mondatok egy olyan költő – virtuóz formaművész – részéről, akit a hivatalos kritika évtizedeken keresztül a formalizmus vádjával illetett.

⁷ Egy Párizsban élő barátja, Varga Ferenc juttatta el Garához.

A viszony hamarosan meghittebbé válik, 1961. december 15-i levelében Weöres tegeződésre tér át:

Kedves Laci,

megbocsáss, hogy személyes ismeretség nélkül is áttérek a baráti hangra, de mit tudom én, találkozunk-e az életben valaha másképp, mint papírra-írt szavakban; viszont, azt hiszem, mindkettőnknek ez az igazi életünk, nem pedig a személyes jelenlét anyagi durvasága. [...] Hálás vagyok, hogy megszólaltatsz franciául. Hálám és szeretetem jeléül itt küldöm feleségem, Károlyi Amy néhány versét. [...] Itthon, a kiadói megbízásból fordított penzumokon kívül, majdnem semmi sem jelenik meg grimoire-jaimból, aminek óriási előnye, hogy nem kell elaprózódnom napi és havi teljesítményekben, többszáz-soros verseket írhatok.

Örkény neve a meghívólevél-kérők csoportjában is felbukkan. Úgy gondolom, érdemes hosszabban közölni a szöveget:

Budapest, 1965. jún. 20-án.

Kedves Gara ur!

Félve írom ezt a levelet, hiszen személyesen nem ismerjük egymást, s ön még olvasni se sokat olvashatott tőlem, hiszen az elmúlt időszakban csak kevésszer jelenhettem meg, s így se mindig azzal, amivel szerettem volna. Véletlen, hogy épp a mostani (juniusi) Kortársban közölték egy kisregényemet; nagy megtiszteltetésnek venném, ha elolvasná.⁸ Most az készlet e levél megírására, hogy kilenc év után először kaptam egy látogató útlevelet, s nagyon szeretnék eljutni Párizsba, ahol olyan régen nem voltam, hogy régi barátaim nyomát elvesztettem. Megvallom, nem is az én ötletem volt, hogy önt terheljem egy meghívólevél megírásának gondjával; úgy látszik, a magyar írók szemléletében úgy él az ön neve, mint akihez ennél még sokkal nagyobb kéréssel is lehet fordulni. „Miért nem írsz Garának?” – mondták többen is, a magától értetődés hangsúlyával. Mindebből bennem az a képzet alakult ki, hogy ön levelem olvastán szélesen elmosolyodik, és örömeiben így szól: „No, csak hogy ez a nyomorult is kijut végre Párizsba!”

Ha ön valóban ilyen segíteni kész, akkor megkérem, küldjön nekem egy kétsoros meghívó levelet, illetve egyet nekem, egyet a menyasszonyomnak. [...] Mindegyiket két másolattal muszáj leírni, s ráadásul a prefekturán hitelesíttetni. Ha ön az utóbbi procedurát sokallja, amit nagyon megértenék, kérem, küldje a leveleket anélkül; azt remélem, hogy neve pecsét nélkül is elég jól cseng az itteni francia követségben. [...]

Nem is mentegetőzőm, amiért ezt az alkalmatlankodó levelet írtam, hacsak azzal nem, hogy másfél évtizede nem jártam külföldön, márpedig minden külföldnek Párizs a fővárosa.

Ha más stílusban is, Szabó Lőrinc is kénytelen volt Garához folyamodni 1957. május 20-án a következő szavakkal: „rögtönzött nagy kéréssel fordulok hozzád: légy oly jó

⁸ A *Macskajárékról* van szó.

körülnézni, akadna-e a francia költők közül, akik engem ismernek, valaki, aki formális meghívást (s ezzel pré-vízumot) küldetne számomra Franciaországba. [...] Eredetileg Svájcra gondoltam s Németh László Széchenyi-premierjén Mihályfi oktatásügyi miniszterhelyettes nagyon biztatott. Figyelmeztetett azonban efféle meghívás szükségére, meg arra, hogy valutához nem segíthet, semmihez. Hát, gondolom, majd csak elkínlódnék, egészen diákosan. De Svájc túl drága ország, s az a Párizs mégiscsak vonz. Utazásom teljesen magánjellegű lenne, s ha fölösleges is, már most megírom, hogy okvetlenül viszszejövök! Másfél évtizede, hogy nem jártam sehol odakint. [...] Még annyit, hogy tényleges vendége egyetlen napig sem kívánnék lenni francia barátainknak...”

1963 márciusában Weöres Sándor is meghívólevél ügyében ír, mert egy korábbi már érvényét veszítette, s most abban reménykedik, hogy „sikerül kimozdulunk és meglátunk Párist, ahol még egyikünk sem járt”. Az utazás sikerül, amint ezt az 1963. december 4-én írt levél bizonyítja, de a köszönő szavakban lehetetlen nem érezni a keserűséget, a nosztalgiát, ami talán elsősorban az „atmoszféra-különbség”-nek tulajdonítható:

Kedves Lacikám,

hálátlanság tölem, hogy csak most írok. Lehetővé tetted első nyugati utazásunkat, ami életünk legnagyobb élménye volt, aztán hazatérésünk után még meg se köszöntem. Tulajdonítsd ezt krónikus hálátlanságomnak, de az atmoszféra-különbségnek is.

A levelekben jelentkező harmadik témakör: az üldözött írók megsegítéséért folytatott küzdelem, valóságos mozgalmi szervezkedés. Garának jelentős utat kellett megtennie, hogy idáig eljusson. Mint a generációjához tartozó legtöbb entellektüel, a fasiszta barbárság ellenmérgét a kommunista rendszerben véli felfedezni. A háború után hazatér, bizalmi funkciókat vállal, az MTI fordítási osztályát vezeti, kultúrattasénak nevezik ki a párizsi Magyar Intézetbe, de a Rajk-pör, mint annyi más sorstársát, megrendíti, és az 1956-os események miatt véglegesen szakít korábbi nézeteivel. Ezt az antitotalitarista forradalmat sokan az „írók forradalmá”-nak nevezik. Gara teljes mértékben vállalja ezt az elemzést. A Preuves című baloldali folyóirat mellékleteként kiadja – fordításban – az Irodalmi Újság emlékezetes, 1956. november 2-i számát. Kezdeményezésére a Seghers Kiadó *Hommages des poètes français aux poètes hongrois* címmel antológiát ad ki, amelynek előszavát is ő szignálja 1956. december 27-én. Ebben Cocteau képverse is szerepel, amely egy emberi arcot ábrázol csillagkonstellációk közepében, a következő szöveggel:

DRÁGA MAGYAROK TI CSILLAGOK AZ ÉGITESTEK KÖZÖTT S MINDANNYIAN KÖLTŐK A TETT TRAGIKUS LÍRÁJA ÁLTAL

A kötetben egyébként hagyományosabb vers is van Cocteau tollából:

Éljen a szent szabadság
A gondolat gyorsabban fut, mint a fény
Tett-vers

Dicsőség a népnek, ahol az époszok
költővé szentelik a legkisebb munkást is
Dicsőség a szabadság fejedelmeinek.

A vers kézirata megtalálható a Gara-anyagban kísérőlevéllel, amely nem más, mint a vers alap gondolatának lazább megfogalmazása (a levélpapír bal oldalán vertikálisan ez olvasható: *Szabadság – a mi szentünk*):

Saint Jean Cap Ferrat

Kedves Gara

nem arról van szó, hogy magunkat tiszteljük meg, azzal az ürüggyel, hogy mások előtt tisztelgünk. Most hallgatnunk kell és üdvözölni egy népet, *amelynek legműveltelebb tagja is hősiességtől és költészettől lángol.*

Az egész magyar nép osztozik a költőkkel a fönix titokzatos privilégiumában: saját magát áldozza fel azért, hogy *élhessen.*

– Jean Cocteau
a Magyar–Francia Liga tiszteletbeli
elnöke

Ami a forradalom után letartóztatott, illetve üldözött írók – Déry, Háy Gyula, Eörsi István, Gáli József és még sokan mások – sorsát illeti, Standeisky Éva kiválóan dokumentált és mértéktartó könyvében⁹ külön fejezetet szán a „külföldi mentőakciók” ismertetésének (265–268). Ahogy írja: „Párizsban Fejtő Ferenc és Gara László mozgósította az írókat. »Louis Aragon francia kommunista író – idézi a már Londonban megjelenő Irodalmi Újság 1957. július elsejei számát –, aki hosszú esztendőök óta semmilyen igaz ügy mellett nem emelte fel szavát és a magyar forradalom idején mélységes hallgatásba burkolózott, sürgőnyt írt alá Kádárnak Gáli és Obersovszky érdekében.¹⁰ Ugyanezt tette Picasso, valamint Éluard kommunista író özvegye és Tristan Tzara író.«”

Nem túlzás azt állítani, hogy az említett személyiségek mozgósításában Garának oroszlánrésze volt. Ezt bizonyítják – többek között – Jean Cassou, Gabriel Marcel, Pierre Seghers, Michel Leiris és a Nemzetközi PEN Club főtitkára, David Carver levelei, s a francia ellenállás híres író-hőseinek, Vercorsnak 1957. október 3-án kelt hozzájárulása:

Kedves barátom,

Köszönöm levelét. Mint ahogy már tudomására hoztam, csatlakozom az írók és a kiadók tiltakozásához. Minden vágyam az, hogy visszhangra találjon.

Szívélyes üdvözlettel

Vercors

⁹ *Az írók és a hatalom 1956–1963*, Bp., 1956-os Intézet, 1996.

¹⁰ Gara levelesládájában található egy Aragon-szöveg is, 1955. november 11-i keltezéssel, József Attila *Ringató* című versének fordításával kapcsolatban; Aragon szabadkozik, de tartózkodása nem ideológiai, hanem esztétikai természetű: mivel nem ért magyarul, nem vállalja a fordítást.

Külön tanulmányt kellene szánni a Déry és Háy Gyula érdekében kifejtett mozgalomnak, amelyet terjedelmes levélsomagok illusztrálnak.

Köztudomásúlag 1957 szeptemberében megkezdődik az ENSZ-ben a magyar kérdés tárgyalása. A vita alapját az 1957. január 10-én létrehozott, ún. ötös bizottság jelentése képezi. A kormány és a párt mindent elkövet annak érdekében, hogy a magyar ügy ne kerüljön a közgyűlés elé. Idézett munkájában Standeisky Éva hosszú fejezetet szentel a kérdésnek.¹¹ Ebből megtudjuk, hogy az MSZMP vezetői már 1957. július végétől elkezdték a tiltakozókampány megszervezését; az Irodalmi Tanácsra hárult az a feladat, hogy több száz író aláírását megszerezzék. „Felmentő, illetve nagyon enyhe ítéleteket ígértek [ti. az íróperekben – S. É.] a nyilatkozatért cserébe” (276). A tiltakozást 1957. szeptember 13-án közli az *Élet és Irodalom*. Nem tartom feladatommak ennek az eseménynek az értékelését. Az viszont történelmi tény, hogy a nyilatkozat nem akadályozta meg Varga Domokos, Molnár Zoltán, Tóbiás Áron, Fekete Gyula, majd később Déry, Háy, Zelk és Tardos Tibor elítélését.

A levelekre visszatérve, az is tény, hogy Gara László 1957 őszén a következő remegő kézzel írt, csupa nagybetűs nyilatkozatot kapta:

A MAGYAR ÍRÓK ZÖME KÉNYSZERÍTŐ HELYZETBEN ÍRTA ALÁ AZ ENSZ-TÁRGYALÁS ELLENI NYILATKOZATOT

Hány író véleményét fejezi ki vajon ez a szöveg? Valószínűleg sosem lehet erre a kérdésre pontos választ adni. Az viszont jellemző, hogy azok, akik megfogalmazták, Garára bízták ezt az üzenetet, nyilván azért, mert bíztak benne, mert tudták, hogy – Karátsón Endre szavaival élve –: „Kereste az áthasonulást. Mások nevében szót emelni egyet jelentett a maga legrejtettebb énjének álarcos, más szóval: védett felmutatásával. Az egyénen túl így bukkant rá a kettős magyar ügyre: az országéra és az irodaloméra. Sorsrokonságot fedezett fel az igazságtalanságtól szenvedő, méltánytalanul félreismert szellemi közösségben – és kiállt érte. Amikor az évek és események hatására tartása véglegessé szilárdult, ő lett a magyar szellemi élet párizsi képviselője és lelkiismerete.”¹²

Igen, a magyar szellemi élet párizsi képviselője lett, mert a hivatalos személyek ezt a szerepet nem vállalták. A nagy mű, az antológia megjelenését is hátráltatták. Egy fillérrel sem járultak hozzá megvalósításához. Nem tudtak belenyugodni abba, hogy ez a hazához, a haza kultúrájához való hűség-bizonyíték jórészt „renegát” ötvenhatosok munkája. Gara személyes becsületébe is belegázoltak, hidegháborús tevékenységgel vádolták, mert nem utasította vissza egy, a „kultúra szabadságáért” tevékenykedő amerikai szervezet anyagi támogatását.

Befejezésül, de nem összegzésül: cikkem a Gara Lászlóhoz intézett leveleknek csak elenyésző százalékát mutatta be. Ez az anyag megérdemelné, hogy ha nem is teljességében, de reprezentatívabb formában kerüljön nyilvánosságra.

¹¹ Az *ENSZ-jelentés elleni tiltakozókampány*, 275–287.

¹² *Magyar Műhely*, 1966. június 15., 43.